

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ УЧНІВ МОЛОДШИХ КЛАСІВ У ПРОЦЕСІ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті розкрито психолого-педагогічні особливості учнів молодших класів у процесі їх навчальної діяльності. Розглянуто важливість використання спільної навчальної діяльності учнів в умовах традиційної початкової школи. Визначені умови, необхідні для ефективного застосування групових форм організації навчального процесу.

Ключові слова: *школа, учні молодших класів, навчальна діяльність, психолого-педагогічні особливості.*

Актуальність і постановка проблеми. Одним з основних принципів навчання є індивідуальний підхід до дитини, який включає глибоке вивчення особистості дитини, у тому числі особливостей її психічного розвитку. Саме на основі цих знань учитель планує свою подальшу роботу. Особливо важливим є дослідження особливостей психічного розвитку дітей молодшого шкільного віку, тому, що, орієнтуючись на них, учитель повинен побудувати свою діяльність таким чином, щоб із самого початку навчання не відбити у школярів бажання вчитися.

Аналіз останніх досліджень і публікацій психолого-педагогічної літератури показує, що питання психології молодшого школяра досліджувало у своїх працях багато вчених, зокрема, В.Давидов, Б.Ананьєв, Л.Занков, Д.Ельконін. Особистісний підхід до молодших школярів досліджували М.Волокітіна, Н.Левітін, В.Самохвалова та ін. Захопливо писали про молодших школярів видатні вчені-педагоги Ш.Амонашвілі, В.Сухомлинський та ін.

Метою написання статті є дослідження психолого-педагогічних особливостей учнів молодших класів у процесі навчальної діяльності.

Виклад основного матеріалу. У школі дослідженню особистості дитини, її психічних передумов приділяється дуже багато уваги, бо вчитель визначає цілі та завдання уроку, підбирає відповідний дидактичний і наочний матеріал, обирає способи подання знань, виходячи з вікових психофізіологічних особливостей кожного учня – його інтересів, темпераменту, особливостей емоційно-вольової сфери та можливостей. Учитель, вивчаючи молодшого школяра, його темперамент, повинен використовувати специфічні методи і засоби, за допомогою яких він може вдало впливати на дитину, формуючи найкращі якості особистості та сприяючи її всебічному гармонійному розвитку.

Молодшим шкільним віком прийнято вважати вік дітей приблизно від 7 до 10-11 років, що відповідає рокам їх навчання в початкових класах. Це вік спокійного і рівномірного фізичного розвитку. Збільшення росту і ваги, витривалості йдуть досить рівномірно і пропорційно. Кісткова система молодшого школяра ще знаходиться в стадії формування – окостеніння хребту, грудної клітки, таза, кінцівок ще не довершено, у кістковій системі ще багато хрящової тканини. Відбувається функціональне удосконалювання мозку – розвивається аналітико-систематична функція кори; поступово змінюється співвідношення процесів порушення і гальмування: процес гальмування стає усе більш сильним, хоча як і раніше переважає процес порушення, і молодші школярі перебувають здебільшого, у збудливому й імпульсивному станах. Прихід до школи вносить найважливіші зміни в життя дитини. Різко змінюється весь уклад її життя, її соціальний стан у колективі, родині. Основною, ведучою діяльністю стає відтепер навчання, найважливішим обов'язком – обов'язок учитися, здобувати знання. А навчання – це серйозна праця, що вимагає організованості, дисципліни, вольових зусиль дитини. Школяр включається в новий для нього колектив, у якому він буде жити, учитися, розвиватися цілих 11 років. [8, с. 2]. Основною діяльністю, його першим і найважливішим обов'язком стає навчання – придбання нових знань, умінь і навичок, нагромадження

систематичних відомостей про навколишній світ, природу і суспільство. Зрозуміло, далеко не відразу в молодших школярів формується правильне відношення до навчання. Вони поки не розуміють навіщо потрібно учитися. Але незабаром виявляється, що навчання – праця, що вимагає вольових зусиль, мобілізації уваги, інтелектуальної активності, самообмежень. Якщо дитина до цього не звикла, то в неї настає розчарування, виникає негативне відношення до навчання. Для того, щоб цього не трапилось вчитель повинен вселяти дитині думку, що навчання – не свято, не гра, а серйозна, напружена робота, однак дуже цікава, тому що вона дозволить довідатися багато нового, цікавого, важливого, потрібного. Важливо, щоб і сама організація навчальної роботи підкріплювала слова вчителя. [2, с. 41-43] Спочатку учні початкової школи добре вчаться, керуючись своїми відносинами в родині, іноді дитина добре вчиться по мотивах взаємин з колективом. Велику роль грає й особистий мотив: бажання одержати гарну оцінку, схвалення вчителів і батьків. Спочатку в неї формується інтерес до самого процесу навчальної діяльності без усвідомлення її значення. Тільки після виникнення інтересу до результатів своєї навчальної праці формується інтерес до змісту навчальної діяльності, до придбання знань. От ця основа і є сприятливим ґрунтом для формування в молодшого школяра мотивів навчання високого суспільного порядку, зв'язаних зі справді відповідальним відношенням до навчальних занять.

Формування інтересу до змісту навчальної діяльності пов'язано з переживанням школярами почуття задоволення від своїх досягнень. А підкріплюється це почуття схваленням, заохоченням вчителя, навіть маленький успіх, найменше просування вперед. Молодші школярі відчують почуття гордості, особливий підйом сил, коли вчитель хвалить їх. Великий виховний вплив вчителя на молодших школярів пов'язаний з тим, що вчитель із самого початку перебування дітей у школі стає для них незаперечним авторитетом. Авторитет учителя – найважливіша передумова для навчання і виховання в молодших класах. Для молодших школярів

навчальна діяльність стає провідною і набуває характерних особливостей. Своєрідність навчальної діяльності полягає в тому, що її зміст в основному складають наукові поняття та зумовлені ними узагальнені способи розв'язання завдань, а її основна мета та головний результат – засвоєння наукових знань та відповідних їм умінь[2, с. 43]. У структурі навчальної діяльності виділяють такі компоненти, як мета (засвоєння певних знань, умінь та навичок), навчальні ситуації (завдання), навчальні дії та операції, контроль і оцінка, мотиви й форми спілкування учнів з учителем та між собою. Структура навчальної діяльності складається поступово. Складнішими стають її цілі, які тепер визначаються змістом шкільного навчання. Оволодіння останнім вимагає не тільки активності, але й формування в учнів нових дій, найважливішими серед яких є мислительні та мовні. Вони необхідні для усвідомлення дітей у їх здійсненні. Саме це послуговує важливою умовою розвитку пізнавальної активності дітей, їх інтересу до навчання[8, с. 2]. Ознайомлюючи учнів із послідовністю навчальних дій, слід розрізняти предметні та мислительні дії. При цьому важливо домагатися, щоб предметні дії набували мислительних форм за належної узагальненості, скороченості («згорнутості») та усвідомленості. Наприкінці другого класу учні поступово починають виконувати окремі компоненти навчальної діяльності шляхом саморегуляції. Передусім це стосується розуміння загального способу вирішення завдання та визначення власних можливостей під час розв'язання тих чи інших конкретно-практичних завдань. Особливої уваги вимагають навчальні дії, спрямовані на виділення й відображення головних, істотних характеристик предмета, що вивчається. Такі дії інтенсивно формуються в другому класі: учням пропонують переказати оповідання своїми словами, скласти план переказу, коротко записати умову задачі тощо. Не менш важливим є вміння (хоча на його формування звертають недостатньо уваги) самостійно ставити перед собою навчальні цілі перед вирішенням тих чи інших конкретно-практичних завдань. В умінні перетворювати конкретно-практичні завдання в навчально-

теоретичні виявляється найвищий рівень розвитку навчальної діяльності молодших школярів. Учень прагне знайти загальний спосіб розв'язання серії конкретно-практичних завдань, а не намагається методом спроб і помилок вирішувати кожну окремо. Формується такий спосіб через теоретичний аналіз кількох задач та знаходження спільного в їх умовах [8, с. 2]. Упродовж молодшого шкільного віку помітна певна динаміка ставлення дітей до навчання. Навчальна діяльність у початкових класах стимулює, насамперед, розвиток психічних процесів безпосереднього пізнання навколишнього світу – відчуття і сприйняття. Молодші школярі відрізняються гостротою і свіжістю сприйняття, свого роду споглядальною допитливістю. Молодший школяр з живою цікавістю сприймає навколишнє середовище, що з кожним днем розкриває перед ним усе нові і нові сторони [3, с. 6-10].

У процесі навчання відбувається перебудова сприйняття, воно піднімається на більш високу ступінь розвитку, приймає характер цілеспрямованої і керованої діяльності. У процесі навчання сприйняття поглиблюється, стає більш аналізуючим, диференційованим, приймає характер організованого спостереження. [3, с. 8-10]. Деякі вікові особливості торкаються уваги школярів початкових класів. Основна з них – слабкість довільної уваги. Можливості вольового регулювання уваги, керування нею на початку молодшого шкільного віку обмежені. Довільна увага молодшого школяра вимагає так званої близької мотивації. Якщо в старших учнів довільна увага підтримується і при наявності далекої мотивації (вони можуть змусити себе зосередитися на нецікавій і важкій роботі заради результату, що очікується в майбутньому), то молодший школяр зазвичай може змусити себе зосереджено працювати лише при наявності близької мотивації (перспективи одержати відмінну оцінку, заслужити похвалу вчителя, краще усіх впоравитися з завданням і т.д.). Значно краще в молодшому шкільному віці розвинута мимовільна увага. Усе нове, несподіване, яскраве, цікаве саме по собі привертає увагу учнів, без усяких зусиль з їх боку. Вікові особливості пам'яті в молодшому шкільному віці розвиваються під впливом навчання.

Вони краще, швидше запам'ятовують і надовше зберігають у пам'яті конкретні відомості, події, обличчя, предмети, факти, ніж визначення, описи, пояснення. Молодші школярі схильні до механічного запам'ятовування без усвідомлення значеннєвих зв'язків усередині матеріалу, який запам'ятовується [7, с. 28-37]. Основна тенденція розвитку уяви в молодшому шкільному віці – це удосконалювання уяви, яка має відтворюючу роль. Вона зв'язана з представленням раніше сприйнятого чи створенням образів відповідно до даного опису, схеми, малюнка і т.д. Уява, яка відтворює, удосконалюється за рахунок все більш правильного і повного відображення дійсності. Творча уява як створення нових образів, зв'язана з перетворенням, переробкою вражень минулого досвіду, з'єднанням їх у нові сполучення, комбінації, також розвивається. Під впливом навчання відбувається поступовий перехід від пізнання зовнішньої сторони явищ до пізнання їхньої сутності. Мислення починає відбивати істотні властивості й ознаки предметів і явищ, що дає можливість робити перші узагальнення, перші висновки, проводити аналогії. На цій основі в дитини поступово починають формуватися елементарні наукові поняття [3, с. 9-10].

Молодший шкільний вік – вік досить помітного формування особистості. Для нього характерні нові відносини з дорослими й однолітками, включення в цілу систему колективів, в новий вид діяльності – навчання, що являє собою ряд серйозних вимог до учня. В молодшому шкільному віці закладається фундамент поведінки, відбувається засвоєння моральних норм і правил поведінки, починає формуватися суспільна спрямованість особистості. Характер молодших школярів відрізняється деякими особливостями. Насамперед вони імпульсивні – схильні негайно діяти під впливом безпосередніх імпульсів, спонукань, не подумавши і не зваживши всіх обставин. Причина – потреба в активній зовнішній розрядці при віковій слабості вольової регуляції поведінки [5, с. 6-8]. Віковою особливістю є і загальна недостатність волі: молодший школяр ще не має великого досвіду тривалої боротьби за досягнення поставленої мети,

подолання труднощів і перешкод. Він може опустити руки при невдачі, зневіритися у своїх силах і можливостях. Нерідко спостерігається примхливість, упертість. Звичайна причина цього – недоліки сімейного виховання.

Молодші школярі дуже емоційні. Емоційність позначається, по-перше, в тому, що їхня психічна діяльність зазвичай зафарбована емоціями. Усе, що діти спостерігають, про що думають, що роблять, викликає в них емоційно-забарвлене відношення. По-друге, молодші школярі не вміють стримувати свої почуття, контролювати їх зовнішній прояв, вони дуже безпосередні і відверті у вираженні радості, горя, суму, страху, задоволення чи невдоволення. По-третє, емоційність виражається в їхній великій емоційній нестійкості, частій зміні настроїв, схильності до афектів, короткочасним і бурхливим проявам радості, горя, гніву, страху. З роками усе більше розвивається здатність регулювати свої почуття, стримувати їхні небажані прояви. Великі можливості надає молодший шкільний вік для виховання колективістських відносин. За кілька років молодший школяр накопичує, при правильному вихованні, важливий для свого подальшого розвитку досвід колективної діяльності – діяльності в колективі і для колективу. Вихованню колективізму допомагає участь дітей у суспільних, колективних справах. Саме тут дитина здобуває основний досвід колективної суспільної діяльності [5, с. 6-8].

Основним компонентом змісту розвивального навчання є система наукових понять. Навчання будується як оволодіння учнями загальним принципом розв'язання задач певного класу. Для усвідомлення загального способу учень має його сконструювати у процесі виявлення, аналізу та змістового узагальнення умови задачі, тобто провести дослідження. Істотним чинником успішності дослідження може бути його здійснення у формі діалогу, коли учні вільно обмінюються думками щодо «відкриття» нового способу. Виходячи з цього, спільну навчальну роботу учнів у системі розвивального навчання розглядають як необхідну, органічно пов'язану зі

змістом, форму навчального процесу (Г.А.Цукерман). Вивчення особливостей спільної навчальної роботи в системі розвивального навчання, умов її ефективності, впливу на соціальний та розумовий розвиток молодших школярів має значення для подальшого становлення та розвитку системи, практичного її застосування. «Спільна навчальна робота учнів як предмет психолого-педагогічного вивчення» включає три підрозділи, в яких міститься аналіз наукових підходів до вивчення роботи учнів у групі над розв'язанням учбової задачі та вплив такої роботи на розвиток дитини [4, с. 220-225]. Значення спілкування як одного з чинників ефективності діяльності людини обгрунтовано у працях О.О. Бодальова, Б.Ф.Ломова, О.О.Леонтьєва та ін. Показано, зокрема, що саме спілкування зі значущими дорослими й ровесниками є провідним джерелом становлення особистості, формування важливих властивостей її моральної сфери, світогляду.

Систематичне використання спільної навчальної роботи учнів в умовах традиційної початкової школи : а) дозволяє учням на більш високому рівні засвоювати знання, краще орієнтуватися в навчальному матеріалі; б) позитивно впливає на розвиток пізнавальних процесів, таких як мислення, пам'ять, мовлення.

Спільна навчальна робота молодших школярів за умови її ефективної організації підвищує ступінь задоволеності учнів шкільним життям, знижує ступінь конфліктності у класному колективі. Умови, необхідні для ефективного введення та застосування групових форм організації навчального процесу : а) підготовка учнів до роботи в групі ровесників, спочатку в ігровій формі, потім на навчальному матеріалі; б) підготовка вчителя : знайомство з теорією та практикою організації спільної навчальної роботи учнів; в) організація роботи учнів в парі , потім в групі; г) в групу мають входити діти з різними навчальними можливостями; д) регламентація ролей в групі та усвідомлення учнями мети роботи; е) застосування групової роботи можливе на уроках різних типів і на різних етапах, вибір форми організації навчального процесу залежить від мети, яку ставить вчитель; ж)

після проведення групової роботи необхідна рефлексія спільної роботи по розв'язанню певного завдання та характеру спілкування.

Молодший шкільний вік – важливий сензитивний період у становленні особистісного розвитку учня. Саме тут закладаються основи моральних знань, норм, формується свідомо-емоційне ставлення до навколишнього середовища. Психологічною основою формування здатності до особистісного зростання є процес засвоєння цінностей життя і їх перетворення в змістовні елементи уявлень про моральні якості особистості.

Висновок. Таким чином, молодший шкільний вік характеризується наступними основними особливостями: художньо-образним мисленням дитини та потребою учнів у довірливому підкоренні дорослому, який турботливо і уважно керує їхнім розвитком.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алферов А. Психология развития школьников: Учебное пособие по психологии // А. Алферов. – Ростов-на-Дону: «Феникс», 2000. – 384 с.
2. Ануфрієва О. Оцінка рівня всебічного розвитку особистості молодшого школяра / О. Ануфрієва // Початкова школа. – 1998. – №12. – с.41-43.
3. Бех І. Д. Вивчення особистості молодшого школяра / І.Д. Бех // Початкова школа. – 1993. – №3. – с. 6-10.
4. Бондар Л. В. Спільна учбова робота молодших школярів як фактор інтелектуального розвитку / Л.В. Бондар // Проблеми загальної та педагогічної психології: зб. наук. пр. – К., 2001. – Т.3. – Ч.6. – с. 220-225.
5. Бутківська П. Цінності: від учителя до учня / П. Бутківська // Початкова школа. – 1997. – №2. – с.6-8.
6. Данилова Л. Формування особистості нового типу / Л. Данилова // Педагогіка і психологія. – 2000. – №3. – с. 59-64.
7. Ісхакова Л. В. Організація групових форм роботи на уроці / Л.В. Ісхакова // Початкова школа. – К., 1996. – №7. – с. 28 – 37.

8. Морочковська Л. Індивідуальні особливості школяра: Методика проведення психолого-педагогічного консилиуму / Л. Морочковська // Шкільний світ. – 2001. – №12. – с. 2.

Ткаченко Л.В.

*ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ УЧАЩИХСЯ
МЛАДШИХ КЛАССОВ В ПРОЦЕССЕ УЧЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ*

В статье раскрыты психолого-педагогические особенности учащихся младших классов в процессе их учебной деятельности. Рассмотрена важность использования совместной учебной деятельности учащихся в условиях традиционной начальной школы. Определены условия, необходимые для эффективного применения групповых форм организации учебного процесса.

Ключевые слова: школа, ученики младших классов, учебная деятельность, психолого-педагогические особенности.

Tkachenko L.V.

*PSYCHO-PEDAGOGICAL FEATURES OF PUPILS OF ELEMENTARY
GRADES IN COURSE OF EDUCATIONAL ACTIVITY*

The article deals with the psychological and pedagogical features younger students in their learning activities. Discussed the importance of co-curricular activities of students in a traditional elementary school. The conditions necessary for the effective application of group forms of organization of educational process.

Key words: school, students in lower grades, educational activity, psychological and pedagogical features.